

URSZULA TROJANOWSKA

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2351-822X>

Uniwersytet Jagielloński

KONCEPCJA „RUSKIEGO MIRU” W OPOWIADANIACH PISARZY ROSYJSKICH ZE ZBIORU *МОЛЧАНИЕ О ВОЙНЕ*

THE CONCEPT OF “RUSSIAN MIR” IN THE STORIES OF RUSSIAN WRITERS FROM THE COLLECTION *МОЛЧАНИЕ О ВОЙНЕ*

In the article the analysis of a volume of small prose *Молчание о войне* (Silence on War), published by the independent Freedom Letters publishing house is undertaken. This collection comprises the reactions of Russian writers to the war in Ukraine, making it an important document of the era. The focus is given to the concept of *ruskiy mir*, which unites every story included in this volume. It is shown how this construct is implemented in the individual stories, what aspects are exposed by the authors, and which artistic means are used for this purpose. The author tries to prove that presented works confirm the thesis of Donetsk historian Larisa Yakubova, who considers *ruskiy mir* to be a space of total falsehood, making it impossible to function in the normal world.

Keywords: Russian literature, collection *Молчание о войне*, ruski mir, war in Ukraine

24 lutego 2022 roku stanowi już dziś datę graniczną. Atak Federacji Rosyjskiej na Ukrainę kompletnie zmienił rzeczywistość. Siergiej Miedwiediew z Radia Swoboda mówił w kwietniu 2022 roku:

Мы живем в эпоху катастрофы. Война, развязанная Россией против Украины [...], и в особенности геноцид, устроенный российской армией в Мариуполе, Буче и других украинских городах, ставят фундаментальные вопросы перед российской цивилизацией, перед русской культурой. Говорят даже об отмене русской культуры. В самом деле, могла ли культура предотвратить эти события? Ответственна ли она за все то, что происходит в Мариуполе, Буче и в других местах? Возможна ли „поэзия после Освенцима”, как говорили после Второй мировой войны, возможна ли культура после Бучи?¹

¹ С. Медведев, *Культура после катастрофы*. Марина Давыдова, Антон Долин и Владимир Мирзоев — о том, как Буча и Мариуполь отменяют рус-

Wszyscy w Polsce byliśmy świadkami dyskusji o prawie do istnienia i roli kultury rosyjskiej². Zajmowanie się kwestiami rusycystycznymi wciąż wywołuje ambiwalentne uczucia. Z tego też powodu pragnę pokazać, że rosyjscy twórcy aktywnie reagują na zachodzące wydarzenia. Świadczy o tym nie tylko ogromna fala emigracji Rosjan, niezgadzających się z polityką Kremla (także znanych pisarzy, aktorów, muzyków, dziennikarzy)³ czy posty w internecie, za które wiele osób otrzymało surowe wyroki (za „rozpowszechnianie fejków o armii rosyjskiej” bądź wojnie)⁴. Znane są również akcje protestacyjne o performatywnym charakterze, przeprowadzane np. przez Feministyczny Antywojenny Opór (Феминистское Антивоенное Сопротивление)⁵. Jako filolożkę szczególnie interesują mnie lite-

скую культуру, „Радио Свобода”, 20.04.2022, <https://www.svoboda.org/a/kultura-posle-katastrofy-efir-v-18-05-/31811443.html> (2.10.2024).

² Na ten temat na łamach prasy wypowiadali się m.in.: Renata Lis, Oksana Zabuzko, Jerzy Czech, Grzegorz Przebinda i in. Zob.: R. Lis, *Renata Lis: Rosja Putina to tyrania ze snów Ordo Iuris*, Ziobry i Jędraszewskiego, rozmowę przepr. G. Wysocki, „Gazeta Wyborcza” (Wolna sobota), 06.07.2022, <https://wyborcza.pl/magazyn/7,124059,28639681,renata-lis-rosja-putina-to-tyrania-ze-snow-ordo-iuris-ziobry.html> (18.11.2024); O. Zabuzko, *Oksana Zabuzko, ukraińska pisarka: Rosjanie protestują przeciwko wojnie? To nie odwaga, to strach. Że zaraz ich tam wyślą*, rozmowę przepr. K. Wężyk, „Gazeta Wyborcza” (Wolna sobota), 02.03.2022, <https://wyborcza.pl/magazyn/7,124059,28171986,oksana-zabuzko-ukrainska-pisarka-rosjanie-protestuja-przeciwko.html> (18.11.2024); J. Czech, *Jerzy Czech, tłumacz literatury rosyjskiej: Minęło 80 lat od wojny, a kłozet wciąż jest dla Rosjan tajemnicą*, rozmowę przepr. G. Wysocki, „Gazeta Wyborcza” (Wolna Sobota), 17.06.2022, <https://wyborcza.pl/magazyn/7,124059,28567384,jerzy-czech-tlumacz-literatury-rosyjskiej-minelo-80-lat-od.html> (18.11.2024); G. Przebinda, *Prof. Grzegorz Przebinda: Znam wielu uczciwych Rosjan*, rozmowę przepr. M. Olszewski, „Gazeta Wyborcza”, 29.04.2022, <https://krakow.wyborcza.pl/krakow/7,44425,28383512,magazyn-wywiad-tygodnia-znam-wielu-uczciwych-rosjan.html> (18.11.2024).

³ Patrz np.: „Никогда не думала, что мне будет стыдно за Россию”. Деятели культуры уезжают в знак протеста против войны с Украиной, „BBC NEW Русская Служба”, 17.03.2022, <https://www.bbc.com/russian/news-60780748> (03.10.2024); Уехать нельзя остаться. Кто из деятелей культуры покинул Россию, 09.03.2022, <https://rtvi.com/news/uekhat-nelzya-ostatsya-kto-iz-deyateley-kultury-pokinul-rossiyu/> (03.10.2024); В. Филиппов, *Составлен список артистов, покинувших Россию из-за ситуации на Украине*, 23.08.2023, <https://news.ru/society/sostavlen-spisok-artistov-pokinuvshih-rossiyu-iz-za-situacii-na-ukraine> (03.10.2024).

⁴ Regularnie donosi o tym portal Mediazona. Zob.: <https://zona.media/> (03.10.2024).

⁵ Na przykład podmiana cenników w sklepie na informacje o wojnie (dokonana m.in. przez Saszę Skoczylenko), akcja *Kobiety w czerni* (Женщины в черном),

rackie reakcje na wojnę w Ukrainie. Dlatego skoncentruję się na tomie prozy *Молчание о войне*⁶ (Milczenie o wojnie), który ukazał się w roku 2023 nakładem wydawnictwa Freedom Letters⁷. Już sam fakt powstania wydawnictwa stanowi ważną reakcję na sytuację, w jakiej znalazła się kultura rosyjska. Założył je w kwietniu 2023 roku Georgij Uruszadze po to, by drukować książki, które w Rosji nie mogą się ukazać, a przecież „есть масса книг, требующих, кричащих о том, что их надо издать”⁸. Swoje *credo* wyklada w liście powitalnym, zamieszczonym na stronie internetowej wydawnictwa:

Вы наверняка заметили, что нам чего-то стало остро не хватать. Мира, покоя, свободы. И свободного издательства как выразителя этих смыслов. Издательства, дающего возможность высказаться всем, кто этого заслуживает, но лишён такой возможности. Открывающего таланты. Нужного читателям во всех странах мира, уехавшим от своих домов и от своих библиотек. Пора создать такой проект как точку сборки, поле для коммуникации, помощи всем книжным людям⁹.

Do omawianego tomu weszły krótkie formy prozatorskie pisarzy z Rosji i Ukrainy. Niektórzy ze względów bezpieczeństwa występują pod pseudonimami. Jak pisze wydawca, na przekór swojemu tytułowi zbiór stanowi „очень мощное антивоенное высказывание,

Mariupol 5000 (*Мариполь 5000*), wydawanie gazety „Żeńska prawda” („Женская правда”), tzw. ciche pikiety i in.

⁶ Oczywiście literackich reakcji na wojnę jest znacznie więcej, by wymienić choćby wiersze Jewgienii Berkowicz czy wydaną w 2023 opowieść Marii Stiepanowej *Фокус* (Sztuczka).

⁷ Georgij Uruszadze żartobliwie określa Freedom Letters jako wydawnictwo „światowe” (всемирное), ponieważ działa ono bez stałej siedziby i dzięki pracy wolontariuszy w różnych częściach świata: Litwie, Ameryce, Gruzji, Australii, Holandii, Izraelu, Szwajcarii, Wielkiej Brytanii, USA, Kazachstanie, Francji, Anglii, Polsce. Już pierwsza opublikowana w nim powieść — *Спрингфилд* (2023, Springfield) Siergieja Dawydowa, choć nie porusza bezpośrednio tematu wojny, okazała się, zdaniem Dmitrija Waczedina, najważniejszą książką antywojenną. Zob.: Г. Урушадзе, „После войны эти книги еще будут читать в школах”, rozmowę przeprowadził Н. Юрова, Т. Ковтун, К. Фокин, „Новая газета” (Европа), 17.10.2023, <https://novayagazeta.eu/articles/2023/10/17/posle-voyny-eti-knigi-eshe-budut-chitat-v-shkolakh> (08.10.2024); Zob.: Д. Вачедин, *Спрингфилд — роман о войне, в котором о ней ни слова*, <https://www.dw.com/ru/springfield-sergea-davydova-roman-o-vojne-v-kotorom-o-nej-ni-slova/a-65487756> (08.10.2024).

⁸ Г. Урушадзе, „После войны...”

⁹ *Знакомьтесь: издательство Freedom Letters. Письмо издателя*, <https://freedomletters.org/service/about> (03.10.2024).

документ эпохи, один из первых опытов прозаического осмысления событий 2022–2023 годов”¹⁰.

Opowiadania i opowieści, które weszły do tomu, zasługują z pewnością na pogłębione badania literaturoznawcze. Warto podjąć namysł np. nad obrazami gejów, Putina, świata totalitarnego, a także rolą elementów fantastycznych. W artykule ograniczę się do analizy obrazu *ruskiego miru* – pojęcia, przywoływanego podczas obecnej wojny niezwykle często. Dziewięć bardzo różnych tekstów, tworzących zbiór, stanowi, w moim odczuciu, twórczą interpretację tego konstruktu.

Piotr Kroll zwraca uwagę, że koncepcja *ruskiego miru* wywodzi się ze średniowiecza i łączy się z „polityką zbierania ziem ruskich”, którą Moskwa realizowała od XV wieku, uznając, że po upadku Rusi Kijowskiej ma prawo i obowiązek zjednoczenia wszystkich ziem pod swoją władzą. Jego zdaniem opiera się ona także na idei Rosji jako trzeciego Rzymu, która w mniemaniu władz Federacji Rosyjskiej nakłada na nią moralny obowiązek dbania o prawosławnych i ich ochrony, a także wyzwalania spod władzy innowierców. Przekonanie, że Rosja góruje nad innymi słowiańskimi narodami, kształtowało się najwyraźniej w wieku XIX i usprawiedliwiała jej dążenia do politycznej i kulturalnej ekspansji. Po upadku Związku Radzieckiego, który boleśnie osłabił pozycję Rosji na arenie międzynarodowej, powrócono do koncepcji *ruskiego miru* jako sposobu na zjednoczenie wszystkich Rosjan¹¹. Autorstwo współczesnego wariantu tej koncepcji przypisuje się technologom politycznym: Glebowi Pawłowskiemu, Piotrowi Szczedrowickiemu i Efimowi Ostrowskiemu¹², którzy definiują ją jako przestrzeń socjokulturową, czyli „сетевую структуру больших и малых сообществ, думающих и говорящих

¹⁰ Patrz informacje o książce: <https://freedomletters.org/books/molchanie-o-voine> (08.10.2024).

¹¹ Patrz: A. Miastowska, *Czym jest „ruski mir”? Zwykłym Rosjanom demokracja nie jest potrzebna, oni chcą powrotu imperium*; „na:Temat”, 19.03.2022, <https://natemat.pl/402259,co-znaczy-ruski-mir-rosyjski-mir-upada-przez-putina-na-oczach-swiata> (15.10.2024).

¹² Marlene Laurelle uznaje Gleba Pawłowskiego za ojca duchowego koncepcji, z kolei Larisa Jakubowa pisze, że to on zaproponował wyrażenie *ruski mir*. Zob.: M. Laurelle, „The Russian World”. *Russia’s Soft Power and Geopolitical Imagination*, Center for Global Interests, 2025, s. 3; I. Isajew, „Ruski mir”. *Putin stworzył potwora i spuścił go ze smyczy*, „Wirtualna Polska”, 28.01.2023, <https://wiadomosci.wp.pl/ruski-mir-putin-stworzyl-potwora-i-spuscil-go-ze-smyczy-6860094533610176a> (15.10.2024).

на русском языке”¹³. Misją *ruskiego miru* ma być wypełnienie pustki światopoglądowej, rozszerzenie ekspansji języka rosyjskiego oraz promowanie współpracy gospodarczej i kulturalnej między Rosją a krajami diaspory¹⁴. Od 2006 roku pojęcie to aktywnie wykorzystuje Władimir Putin, który oświadczył: „Русский мир может и должен объединить всех, кому дорого русское слово и русская культура, где бы они ни жили, в России или за её пределами”¹⁵, prosząc o jak najczęstsze używanie tej frazy. Jak wykazuje Marek Delong, konstrukt ten stał się narzędziem rosyjskiej ekspansji geopolitycznej na terytorium Ukrainy¹⁶. Dymitr Romanowski uznaje natomiast *ruski mir* za religię polityczną oraz główny instrument „duchowej” legitymizacji inwazji na Ukrainę¹⁷.

Uwagę zwraca nieostrość koncepcji, co powoduje, że — jak zauważa Marlen Laurelle, nazywająca *ruski mir* „rozmytym mentalnym atlasem” — można reinterpreterować go w wielu kontekstach¹⁸. Trafne będzie też porównanie tej doktryny do pustego znaku, któremu można nadać dowolny sens w zależności od sytuacji politycznej. Nic zatem dziwnego, że posłużyła ona do usprawiedliwienia aneksji Krymu i rozpoczęcia ataku na Ukrainę w 2022 roku. Wygodne uzasadnienie stanowi przeciwstawienie tradycyjnych wartości rosyjskich współczesnej cywilizacji zachodniej¹⁹. W propagandowym tekście czytamy:

В последнее время наиболее ярко выражаются тенденции к разрушению устоявшихся семейных ценностей, навязыванию недопустимых форм поведения, мышления, образа жизни, что идёт вразрез с многовековыми традициями России. Наше общество, всегда отличавшееся высокоморальностью и глубокой духовностью стоит апологетом своих высоконравственных принципов и идей, что находит отражение в продвижении концепта „русский мир”. На протяжении всей своей истории, Россия всегда платила высокую цену за отстаивания правды, своей веры, своих убеждений и своих

¹³ Cyt. za: H. A. Kozłowcewa, „Русский мир” как теоретическое понятие в современном социально-гуманитарном знании, „Обсерватория культуры” 2017, t. 14, no. 3, s. 285–286.

¹⁴ Tamże, s. 286.

¹⁵ Cyt. za: С. Коваленко, *История становления концепции „русский мир”*, <https://russiancouncil.ru/blogs/young-and-smart/istoriya-stanovleniya-kontseptsii-russkiy-mir/> (17.10.2024).

¹⁶ M. Delong, „*Ruski mir*” jako narzędzie rosyjskiej ekspansji geopolitycznej na terytorium Ukrainy, „Przegląd Geopolityczny” 2020, nr 33, s. 50–64.

¹⁷ D. Romanowski, *Ruski mir. Idea, ideologia, mit*, „Politeja” 2024, nr 3(90), s. 308, 312–313.

¹⁸ M. Laurelle, „*The Russian World*” ..., s. 1.

¹⁹ Patrz np.: D. Romanowski, *Ruski mir*..., s. 305.

взглядов, но именно это делало наше общество ещё сильнее и сплоченнее. Так происходит и сегодня, мы снова вынуждены бороться за правое дело и именно сейчас концепция „русского мира” может помочь нашему государству вновь выстоять и преодолеть все трудности, став ещё могущественнее²⁰.

Historyczka z Doniecka, Larisa Jakubowa podkreśla, że *ruski mir* wykroczył już poza granice ideologii, polityki czy geopolityki, a jego siła i niebezpieczeństwo polega na tym, że stał się częścią współczesnego marketingu. Za podstawę uznaje apokaliptyczny sposób rozumienia świata i alternatywny światopogląd, mający na celu uniemożliwienie istnienia w świecie normalnym. Charakteryzuje ów konstrukt jako przestrzeń całkowitego i kompleksowego kłamstwa²¹. Zbiór *Молчание о войне* wyraźnie tę tezę ilustruje. Nieprzypadkowo tom otwiera opowiadanie Bułata Hanowa *Превозмогание* (Przezwyciężenie), ukazujące świat rodem z propagandowych tekstów. Wyzwoliciele wkracają do kolejnego odbitego z rąk nazistów miasteczka, witani przez miejscowych kwiatami. Mały chłopiec podtrzymywany przez komendanta mocuje na zdobytym sztobie czerwoną flagę, a żołnierze rozdają jedzenie i modlitewniki. Swastyka jest zmywana z muru ratusza, a plotki głoszą, że niebawem podłączony zostanie prąd i gaz. Mieszkańcy cieszą się więc na zapowiadane smażenie blinów i oglądanie w telewizji koncertu Szamana. Wojna zyskuje jednoznacznie pozytywną ocenę poprzez doświadczenia szeregowego Idullina: przez pół roku służby znacząco zmężniał, poznał smak braterstwa, zdobył przyjaciół, zwieździł nowe miasta, a dzięki gościnnym występom w jednostce stał się aktywnym uczestnikiem życia kulturalnego. Wrogów uosabiają zachodni obłudnicy, wymazani szminką sodomici i godne pożałowania NATO, którego przedstawiciele uciekli z miasta, ale chcą się mścić żalosnym i ospałym ostrzałem rakietowym. Rosjanie witają ich śmiechem, udawanym współczuciem („Вы уж хотя бы вид сделайте, что боитесь, — сказал комбат. — Проявите каплю сочувствия к несчастному неприятелю”²²) i salwami z kałasznikowów, które strącają rakiety jak na strzelnicy. *Ruski mir* zostaje spersonifikowany i ukazany niczym heros w dumnym marszu przez planetę, której nie-

²⁰ С. Коваленко, *История становления...*

²¹ I. Isajew, „*Ruski mir*”... Zaznaczenie moje — U.T.

²² Б. Ханов, *Превозмогание*, w: *Молчание о войне*, Freedom Letters, Петроград 2023. Korzystam z elektronicznej wersji książki, dlatego nie podaję numerów stron.

się wielkie i trwałe szczęście. To dzięki niemu nawet słońce odkryło sens istnienia i „твёрдо знает, для чего [...] поднимается каждое утро”²³. Pełen zachwytu ton narracji obnaża absurd rosyjskiej propagandy. Opowiadanie w prześmiewczy sposób akcentuje też najważniejsze dla putinowskiej ideologii elementy, co zmusza do refleksji nad wizją świata propagowaną przez władze Federacji Rosyjskiej.

Zbiór zamyka opowieść *Z Maszy Suljanowej*, co tworzy szczególnego rodzaju klamrę kompozycyjną. Utwór ten stanowi bowiem rewers świata przedstawionego w opowiadaniu *Превозмогание*. Bohater i zarazem narrator opowieści to idealny obywatel, patriota niemalże zakochany w Putinie, który wzrusza się do łez, słysząc hymn państwowy. Całe jego życie jest realizacją propagandowych haseł (jak w otwierającym tom opowiadaniu). Sasza ma więc idealną rodzinę: żonę, która rozumie, że polityka to męska sprawa, a jej misją jest przygotowanie obiadu, oraz bardzo świadomego syna, który dopytuje czy przypomina Putina z lat dziecięcych. On sam pracuje w fabryce i marzy o wezwaniu do wojska. Służba wojskowa stanowi w jego oczach największy zaszczyt, a odmowa wysłania go na front oznacza wstyd i ogromne rozczarowanie. Naiwna narracja odzwierciedla ograniczoność i całkowity brak samodzielnego myślenia bohatera. Sasza powtarza zasłyszane hasła i kieruje się logiką zdecydowanie innego porządku:

Эх, ничего не знаю. Тёмный человек. Но ведь и тёмные люди нужны! А гуглить я не буду. От гугления мозги набекрень свертываются. Сначала гуглишь, потом платье женское наденешь. Патентованные технологии растления²⁴.

Bohater zanurzony w przestrzeni całkowitego i kompleksowego kłamstwa, jaką stwarza *ruski mir*, postrzega wszystko (nawet neutralne zjawiska pogodowe) przez pryzmat ideologii państwowej: „На лужах ледок первый похрустывает. Иду и каблуками со всей силы его топчу, будто украинская это государственность”²⁵.

Brak możliwości uczestnictwa w walkach Sasza Timakow rekompensuje sobie, roznosząc jako wolontariusz wezwania do wojska. Ludzie witają go „как деда Мороза, [...] с песнями, с водочкой”²⁶, chcą razem świętować radosne wydarzenie: „Порой меня даже отпускать

²³ Tamże.

²⁴ М. Сульянова, *Z, w: Молчание о войне...*

²⁵ Tamże.

²⁶ Tamże.

не хотели, вторую повестку просили — для брата, для отца. Все хотят Украину от зла очистить, от нацистов паршивых”²⁷.

Rzeczywistość utworu przypomina świat „na opak”. Sasza tłumaczy na przykład uchylającemu się od służby Terentiewowi:

Почему ты боишься службы больше, чем смерти? [...] Ведь это Родина призвала, а не просто так. Картина мира у тебя однобокая, примитивная. Ты попробуй не только запрещённые соцсети смотреть, но и Первый канал иногда поглядывай, РАПСИ читай, на Яндекс заходи. Там правильная информация, специально отобранная, от фейков очищенная. А у тебя одни фейки в голове совокупаются²⁸.

Całkowite odwrócenie sytuacji wydaje się potwierdzać spostrzeżenie Renaty Lis, według której istotą systemu obecnej władzy Rosji — władzy czekistów — jest obłudne podszywanie się pod wartości, stanowiących w istocie ich zaprzeczenie²⁹.

Pojedyncze przypadki sprzeciwu czy buntu przyjmowane są przez bohatera z prawdziwym zdumieniem i smutkiem:

[...] сын расплакался. — Папа, — говорит, — почему она такая? — Засланная, — отвечаю, — ей американцы платят, чтобы смуту сеяла, морок наводила. В своём уме такое никто не делает³⁰.

Do rangi największego wroga państwa urastają w utworze homoseksualiści, którzy występują zresztą w czterech z dziewięciu tekstach omawianego zbioru, co odzwierciedla obsesję obecnej władzy FR na punkcie mniejszości seksualnych³¹. W opowieści Suljanowej przedstawieni są jako umalowani zwyrodnialcy w sukienkach, którzy planują podpalenie budynku komisji wojskowej, a później odprawiają rozpustny taniec wokół portretu Zełenskigo.

Stopniowo otaczająca bohatera rzeczywistość staje się coraz dziwniejsza. Nie wiadomo już, co jest jawą, a co jego wizją bądź snem. Alternatywna rzeczywistość zdaje się pochłaniać Saszę, który skarży się na dziwne odczucia, zawroty głowy i omamy słuchowe. Co jakiś czas ma też halucynacje, jawi mu się Terentiew — symbol innej rzeczywistości, w której wojna stanowi zagrożenie, a nie radość. Powraca

²⁷ Tamże.

²⁸ Tamże.

²⁹ Patrz: R. Lis, *Renata Lis: Rosja Putina to tyrania ze snów...*

³⁰ М. Сульянова, *З*, w: *Молчание о войне...*

³¹ W opowieści *Хлоя и чудовища* (Chloe i potwory) Michaela Bokowa geje są wieszani podczas publicznej egzekucji jako zdrajcy.

też postać grubego bandyty, Cyganki z płaczącym dzieckiem na ręku, staruszki-wyznawczyni Zełenskiego i biały koń. Sasza coraz częściej czuje się obserwowany i zaczyna odczuwać lęk.

Świat przedstawiony przekształca się w przestrzeń apokaliptyczną, w której bez przerwy świętowane są 70. urodziny Putina, lekarka obcina bohaterowi rękę, w kinie wyświetlane jest zdjęcie żony Timakowa z poderżniętym gardłem, portrety Putina i Zełenskiego sklejają się ze sobą, tworząc potworną, zniekształconą postać prześladowającą Saszę, a w autobusie pełnym żołnierzy starucha wraz z gejami dokonują krwawej rzezi. Scenę jak z horroru przerywa namalowanie na szybie symbolu „Z”, który niczym krzyż odgania złe duchy i ratuje świat przed zagładą. Warto zwrócić uwagę, że we wnętrzu litery widać gabinet Putina i jego samego, kiwającego do Saszy z otuchą. Przesłanie jest jasne i wpisuje się w chorą wizję świata Timakowa. Finał utworu wyraźnie pokazuje jednak szkodliwe działanie konstruktu *ruskiego miru*, który doprowadza do całkowitego rozpadu osobowości bohatera. Sasza próbuje dostarczyć wezwanie do wojska samemu sobie, a jednocześnie ukrywa się przed nim. W chwili niebezpieczeństwa modli się do Putina słowami hymnu państwowego, ale pomoc nie nadchodzi i bohater rzuca się z balkonu. Przebudzenie, które wtedy następuje, nie stanowi ratunku, bowiem miało także miejsce wcześniej, a normalne życie nie jest już możliwe, gdyż bohater nadal pozostaje w pętli czasowo-przestrzennej. Absurdalny, groteskowy i złowieszczy obraz świata w opowieści Suljanowej, podkreśla, jak sędzę, wypaczony charakter idei *ruskiego miru*, nie do przyjęcia dla zdrowego umysłu.

W pozostałych tekstach obraz *ruskiego miru* nie jest tak eksponowany jak w pierwszym i ostatnim utworze zbioru, jednak wszystkie pokazują jego różne aspekty i negatywne konsekwencje. W opowiadaniu *Пронадаєш* (Znikasz) Andrieja Bulbienko i Marty Kajdanowskiej konstrukt ten przejawia się w zachowaniu Wasi, który jest nieufny, przekonany o własnej racji i wyższości oraz zdecydowanie transfobiczny. Bohater nie dowierza koledze mieszkającemu w Ukrainie i próbuje przekonać go do swojej, narzuconej przez propagandę wizji wojny³²: „Я всё понимаю, но и ты, блин, пойми, что вам всё

³² Zachowanie bohatera przypomina opowieść dziennikarki Jeleny Kostiučenko o tym, jak jej matka, bazując na wiedzy z telewizji, negowała to, na co córka zob. była własnymi oczami jako korespondentka wojenna w Ukrainie. Zob.: Е. Костюченко, „Один текст не разрушит стену концлагеря”: интервью с журналисткой Еленой Костюченко, rozmowę przeprowadził D. Sierienko,

такое рассказывают, но на самом де..."³³. Bardzo dziwi go obserwowany w trakcie połączenia internetowego atak rakietowy: „Тревога?! — Ну да. — Так чё оно, реально у вас, чтоль... — А ты думал, фейк? Каждый день орёт”³⁴. Wasia staje się świadkiem śmierci kolegi, a także na własnej skórze przekonuje się, że to on miał rację, kiedy spełnia się ostrzeżenie Wari i do drzwi pukają pracownicy organów bezpieczeństwa.

Opowieść Michaela Bokowa *Хлоя и чудовища* (Chloe i potwory) kładzie nacisk na charakterystyczną dla *ruskiego miru* idealizację wojny. Bawiące się w nią dzieci nie rozumieją, że w istocie przemienia ona ludzi w potwory. Przerażające jest to, że nawet 70 lat po wojnie ludzie nadal nie pojmują, że jest ona złem, wykorzystywanym przez rządzących do swoich celów. Bohaterka jako jedyna rozumie jej istotę i sprzeciwia się powszechnej obojętności wobec zabijania.

Problem ten porusza także utwór *Через лес* (Przez las) Darii Żarskiej, którego bohater nie rozumie, jak można powtarzać znaną już z historii tragedię: „Я думал, что все больше всего хотят, чтобы не было никогда снова войны”. „Как это вообще можно — сажать за шутки? Ведь это всё уже было меньше века назад, как можно напороться снова на те же грабли?”³⁵. Opowiadanie pokazuje również dokonujący się pod wpływem polityki rozłam w rodzinach. Donos byleż żony i teściowej zmusza bohatera do ucieczki z kraju. Warto zwrócić uwagę na różnicę, jaką dostrzega on między Rosjanami a Litwinami, nie znającymi *ruskiego miru*: „[...] тут, вроде, с одной стороны, всё то же, что и у нас, а с другой — лица у людей не такие, свободные, что ли, счастливые...”³⁶.

Konsekwencje wieloletniej wojny przedstawia *Молчание о войне* (powieść w sześciu patronach) [Milczenie o wojnie (opowieść w sześciu nabożach)] Dana Kowacza, rysująca sugestywny obraz zrujnowanego kraju. Życie w ponurym, wojennym świecie sprowadza się do walki o przetrwanie:

На уставшей от войны, зимы и плохих новостей земле кончилось, кажется, всё, кроме патронов. Кто бы помнил, когда и почему всё это началось? Сейчас причины войны казались какой-то несусветной мелочью. Никого уже

„Феминистское Антивоенное Сопротивление”, <https://femantiwar.org/kostyuchenko/> (06.04.2025).

³³ А. Бульбенко, М. Кайдановская, *Пропадаеть*, w: *Молчание о войне...*

³⁴ Тамże.

³⁵ Д. Жарская, *Через лес*, w: *Молчание о войне...*

³⁶ Тамże.

не интересовавшей. Кончились газеты, радио, телевизор и мировая сеть. Кончились надежды и уголь, которым топили городские котельные. Кончились деньги, кончилось терпение... Когда же, наконец, у них кончатся патроны?³⁷.

To, że nikt już nawet nie pamięta z jakiego powodu wybuchła wojna, ukazuje jej bezsens, a także szkodliwość agresywnej ideologii. Wspomnienia bohatera o tym, jak będąc dzieckiem zachwycił się bohaterstwem żołnierzy wielkiej wojny z przeszłości i wraz z rówieśnikami marzył o podobnych dokonaniach, dodatkowo to podkreślają³⁸. Opowieść przedstawia także stopniowe kształtowanie się systemu totalitarnego.

Refleksję nad przyczynami wojny podejmuje opowiadanie *И грянул „Град”* (I uderzył „Grad”) autorstwa Leonida Lialina, odwołujące się do znanego opowiadania Raya Bradbury’ego *A Sound of Thunder* (I uderzył grom, 1952³⁹). Podobnie jak w jego tekście ludzie cofali się w czasie, by zapolować na dinozaury, tak u Lialina na wojnę z Ukrainą przybywają goście z przyszłości. Polowanie na ludzi dostarcza więcej bodźców. Bohater opowiadania, któremu grozi usunięcie ze studiów, boi się, że trafi na front, proponuje więc koledze podróż w przeszłość, by, analogicznie jak u Bradbury’ego, „zabić motyla”⁴⁰ i w ten sposób odmienić przyszłość. Chłopcy mają nadzieję, że wojny uda się uniknąć, jednak rzeź, której dopuszczają się w dżungli, nie może mieć pozytywnych skutków. Po powrocie ich świat okazuje się wprawdzie nieco inny (np. zamiast Putina prezydentem jest Miedwiediew), jednak i w nim trwa wojna, której ofiarą padają prawie od razu. Przemoc leży w naturze człowieka (Rosjanina?) i nie da się tego zmienić.

Typową dla dużej części mieszkańców rosyjskiego świata negację rzeczywistości odzwierciedla postawa tytułowego bohatera z opo-

³⁷ Д. Ковач, *Молчание о войне (повесть в шести патронах)*, w: *Молчание о войне...*

³⁸ Takie podejście jest charakterystyczne dla Rosji. O idealizacji wojny jako doświadczeniu pokoleniowym pisze Jelena Kostiučenko. Zob.: Е. Костюченко, *Война (как она пропала и проросла)*, w: *Моя любимая страна*, Медуза, 2023. Korzystam z elektronicznej wersji książki.

³⁹ Takie tłumaczenie ma film nakręcony w 2005 roku przez Petera Hyamsa. Zob: <https://www.filmweb.pl/film/I+uderzy%C5%82+grom-2005-92296> (22.03.2025).

⁴⁰ W opowiadaniu Bradbury’ego faktycznie zostaje zabity motyl, co staje się symbolem wprowadzenia niewielkiej zmiany, która jednak znacząco wpłynie na bieg wydarzeń i odmieni przyszłość.

wiadania *Сны Филиппа* (Sny Filipa) Anny Sołowiej. Akcja dzieje się w Izraelu. Wojna jakby nie istnieje, choć wszyscy wiedzą, że toczy się gdzieś daleko. Okazuje się jednak, że niesamowite wydarzenia, które stają się udziałem bohatera, są z nią bezpośrednio związane i burzą jego spokojne, szczęśliwe życie „jakby nigdy nic”. Wiedza o ofiarach wojny i ich cierpieniu zmusza Filipa do działania. Mimo że nie chce wierzyć w to, co widzi, a już na pewno angażować się, nie potrafi postąpić inaczej. Odrzucenie strasznej prawdy sprawia, że czuje w sobie taką pustkę, chłód i samotność, że wybiera jednak pomoc ofiarom. Traci swoje wygodne życie na ich rzecz. Utwór stanowi wezwanie, by nie zamykać oczu i nie bać się przyjąć prawdy. Nie ma sprawiedliwości i nie na miejscu jest pytanie „dlaczego ja?”, a wiedza ta jest konieczna do pełnowartościowego życia.

Opowiadanie *Обычный день* (Zwyczajny dzień) Aleksandra Kriuczkowa wyróżnia się na tle innych, bowiem zostało napisane w 2021 roku, nie dotyczy zatem pełnowymiarowej wojny. Przedstawia jednak triumf *ruskiego miru* w zaawansowanym technologicznie społeczeństwie przyszłości i zawiera subtelne aluzje do współczesnej rzeczywistości rosyjskiej. Prezydent rządzi już 67 lat i jest wszechobecny, co sprawia, że staje się częścią codziennego życia mieszkańców już od ich najmłodszych lat. Bohater utworu, chłopiec Walera rozmyśla o nim na przykład podczas wagarów. Uwagę zwraca fakt, że w tym, zdawałoby się, idealnym świecie nadal są jednostki występujące przeciw systemowi totalitarnemu. Rodzice Walery żałują, że nie opuścili kraju, kiedy jeszcze łatwo było otrzymać pozwolenie. Ich postawa pozwala wierzyć w to, że *ruski mir* nigdy całkowicie nie zapanuje nad światem.

Analizowane opowiadania, jak próbowałam wykazać, łączy idea *ruskiego miru*, przedstawiana w różnych odsłonach. Pisarze, sięgając w swoich tekstach po ironię, personifikację, absurd i groteskę, próbują zrozumieć przyczyny obecnej sytuacji politycznej i przestrzec przed jej możliwymi konsekwencjami. Zbiór potwierdza w moim odczuciu tezę Jakubowej o *ruskim mirze* jako konstrukcie bazującym na apokaliptycznym sposobie rozumienia świata i wytwarzającym alternatywny światopogląd, oparty w całości na kłamstwie. Warto przywołać tutaj słowa Swiatosława Wakarczuka, lidera kultowego ukraińskiego zespołu *Okean Elzy*, który stwierdził: „Russkij mir jest jak plaga. Gdy raz go zaznałeś, jesteś zaszczepiony. Nigdy już na niego nie zachorujesz”⁴¹. Omawiany zbiór można zatem postrzegać jako szczepionkę.

⁴¹ Cyt. za: J. Słodkowski, *Pokój z widokiem w Hotelu Ukraina*, „Gazeta Wyborcza” (Wolna sobota), 2–3.11.2024, s. 17.

Lektura zebranych w nim utworów nie pozostawia wątpliwości — ujawnia absurd i pokazuje szkodliwość tego konstruktu.

Książka z pewnością stanowi ważny i potrzebny głos; świadczy o tym, że twórcy rosyjscy nie pozostają obojętni na aktualne wydarzenia, a kultura rosyjska, jak pisał Kirill Seriebrennikow:

[...] всегда вопреки, назло, против государства. [...] Государство и политика в России убивают и разъединяют. Рушат семьи. Ломают жизни. Культура спасает и собирает то, что человеческого еще осталось в людях. [...] Культура всегда про то, что не важно государству. Про милость к павшим. Про сострадание. Про бездны и высоты человеческого духа. Про отчаяние. Про одиночество. Про смешных, маленьких, убогих, никому не нужных, несвоевременных людей. Про меньшинство. Поэтому русскую культуру мало кто из государства уважал и почти никто не любил⁴².

Tytuł tomu — *Молчание о войне* — zdecydowanie uznać należy za przewrotny. Być może nawiązuje do często wysuwanego wobec Rosjan zarzutu dotyczącego bierności i braku protestów wobec aktualnych wydarzeń. Tak jak milczenie bohatera opowieści Kowacza, która dała tytuł całemu zbiorowi, stanowi jednak wypowiedź bardzo głośną, wręcz krzyk, uwalniający całe spektrum emocji związanych z atakiem Rosji na Ukrainę.

Publikacja została sfinansowana ze środków programu
„Inicjatywa Doskonałości – Uczelnia Badawcza”
w Uniwersytecie Jagiellońskim

REFERENCES

- Czech, Jerzy. Interview by Wysocki, Grzegorz. “Tłumacz literatury rosyjskiej: Minęło 80 lat od wojny, a klozet wciąż jest dla Rosjan tajemnicą.” *Gazeta Wyborcza*, 17.06.2022, <<https://wyborcza.pl/magazyn/7,124059,28567384,jerzy-czech-tlumacz-literatury-rosyjskiej-minelo-80-lat-od.html>>.
- Delong, Marek. “Ruski mir’ jako narzędzie rosyjskiej ekspansji geopolitycznej na terytorium Ukrainy.” *Przegląd Geopolityczny*, 2020, nr 33: 50–64.
- Isajew, Igor. “Ruski mir.’ Putin stworzył potwora i spuścił go ze smyczy.” *WP Wiadomości*, 28.01.2023, <<https://wiadomosci.wp.pl/ruski-mir-putin-stworzyl-potwora-i-spuscil-go-ze-smyczy-6860094533610176a>>.
- Laurelle, Marlen. *The “Russian World”. Russia’s Soft Power and Geopolitical Imagination*. Center for Global Interests, May 2025.
- Lis, Renata. Interview by Wysocki, Grzegorz. “Renata Lis: Rosja Putina to tyrania ze snów Ordo Iuris, Ziobry i Jędraszewskiego.” *Gazeta Wyborcza*, 06.07.2022,

⁴² К. Серебренников, *Красный лак*, 25.05.2022, <https://mixnews.lv/mneniya/2022/05/25/kirill-serebrennikov-krasnyy-lak/> (01.11.2024).

- <<https://wyborcza.pl/magazyn/7,124059,28639681,renata-lis-rosja-putina-to-tyrania-ze-snow-or-do-iuris-ziobry.html>>.
- Miastowska, Agnieszka. "Czym jest 'ruski mir'? Zwykłym Rosjanom demokracja nie jest potrzebna, oni chcą powrotu imperium." *na: Temat*, 19.03.2022, <<https://natemat.pl/402259,co-znaczy-ruski-mir-rosyjski-mir-upada-przez-putina-na-oczach-swiata>>.
- Przebinda, Grzegorz. Interview by Olszewski, Michał. "Prof. Grzegorz Przebinda: Znam wielu uczciwych Rosjan." *Gazeta Wyborcza*, 29.04.2022, <<https://krakow.wyborcza.pl/krakow/7,44425,28383512,magazyn-wywiad-tygodnia-znam-wielu-uczciwych-rosjan.html>>.
- Romanowski, Dymitr. "Ruski mir. Idea, ideologia, mit." *Politeja*, 2024, no. 3 (90): 299–314.
- Ślōdkowski, Jędrzej. "Pokój z widokiem w Hotelu Ukraina." *Gazeta Wyborcza*, 2–3.11.2024: 17.
- Zabużko, Oksana. Interview by Wężyk, Katarzyna. "Oksana Zabuzko, ukraińska pisarka: Rosjanie protestują przeciwko wojnie? To nie odwaga, to strach. Że zaraz ich tam wyślą." *Gazeta Wyborcza*, 02.03.2022, <<https://wyborcza.pl/magazyn/7,124059,28171986,oksana-zabuzko-ukrainska-pisarka-rosjanie-protestuja-przeciwko.html>>.
- Бульбенко, Андрей, Кайдановская, Марта. *Пропadaешь*. Петроград: Молчание о войне, 2023.
- Вачедин, Дмитрий. "Спрингфилд — роман о войне, в котором о ней ни слова." *DW*, <<https://www.dw.com/ru/springfield-sergea-davydova-roman-o-vojne-v-kotorom-o-nej-ni-slova/a5487756>>.
- Жарская, Дарья. *Через лес*. Петроград: Молчание о войне, 2023.
- Коваленко, Софья. "История становления концепции 'русский мир'." *Российский Совет по Международным Дела́м*, 24.04.2023, <<https://russiancouncil.ru/blogs/young-and-smart/istoriya-stanovleniya-kontseptsii-russkiy-mir/>>.
- Ковач, Ден. *Молчание о войне (повесть в шести патронах)*. Петроград: Молчание о войне, 2023.
- Костюченко, Елена. "Война (как она прорастала и проросла)." *Моя любимая страна*. Riga: Meduza, 2023.
- Костюченко, Елена. Interview by Serenko, Daria. "Один текст не разрушит стену концлагеря: интервью с журналисткой Еленой Костюченко." *Феминистское Антивоенное Сопротивление*, <<https://femantiwar.org/kostyuchenko/>>.
- Козловцева, Нина. "'Русский мир' как теоретическое понятие в современном социально-гуманитарном знании." *Обсерватория культуры*, 2017, т. 14, no. 3: 285–286.
- Медведев, Сергей. "Культура после катастрофы. Марина Давыдова, Антон Долин и Владимир Мирзоев — о том, как Буча и Мариуполь отменяют русскую культуру." *Радио Свобода*, 20.04.2022, <<https://www.svoboda.org/a/kuljtura-posle-katastrofy-efir-v-18-05-31811443.html>>.
- "'Никогда не думала, что мне будет стыдно за Россию.' Деятели культуры уезжают в знак протеста против войны с Украиной." *BBC News. Русская служба*, 17.03.2022, <<https://www.bbc.com/russian/news-60780748>>.

KONCEPCJA „RUSKIEGO MIRU”...

Серебренников, Кирилл. “Красный лак.” *Mixnews*, 25.05.2022, <<https://mix-news.lv/mneniya/2022/05/25/kirill-serebrennikov-krasnyy-lak/>>.

Сульянова, Маша. *Z. Петроград: Молчание о войне*, 2023.

“Уехать нельзя остаться. Кто из деятелей культуры покинул Россию.” *RTVI*, 09.03.2022, <<https://rtvi.com/news/uekhat-nelzya-ostatsya-kto-iz-deyatelyey-kultury-pokinul-rossiyu/>>.

Урушадзе, Георгий. Interview by Юрова, Надежда, Ковтун, Татьяна, Фокин, Кирилл. “После войны эти книги еще будут читать в школах.” *Новая газета. Европа*, 17.10.2023, <<https://novayagazeta.eu/articles/2023/10/17/posle-voiny-eti-knigi-eshche-budut-chitat-v-shkolakh>>.

Филиппов, Вячеслав. “Составлен список артистов, покинувших Россию из-за ситуации на Украине.” *NEWS.ru*, 23.08.2023, <<https://news.ru/society/sostavlen-spisok-artistov-pokinuvshih-rossiyu-iz-za-situacii-na-ukraine>>.

Ханов, Булат. *Превозможание*. Петроград: Молчание о войне, 2023.